

TÓTH SÁNDOR LÁSZLÓ

A „szináni ajánlat”¹

(Oszmán vazallus államok létesítésének terve 1593-ban)

A 16. században hatalma zenitjén álló Oszmán Birodalom hódítási mechanizmusának általános törvényszerűségei, ezen belül magyarországi expanziójának módjai, módszerei régóta foglalkoztatják a kutatókat. Két fő hipotézis született a magyar történeti kutatásban.² Az egyik modell szerint a Porta nem akarta eleve meghódítani Magyarországot, hanem vazallus- vagy ütközőállamot akart létesíteni és csak kényszerből, a Habsburg előrenyomulás megakadályozása miatt annektálta Magyarország középső részeit (budai és temesvári vilájetek), de az ország keleti felében fenntartotta az erdélyi hűbéres államot és időről időre feltűnt más területekkel kapcsolatban is a vazallitás lehetősége. E koncepció a korábbi időszakra vonatkozóan a „szulejmáni ajánlat” elnevezést kapta.³ A későbbi korszakokra vonatkozóan felbukkant a kutatásban a jelen írásban is szereplő „szináni ajánlat”,⁴ valamint a „Köprülü-terv”⁵ fogalma. A másik modell szerint a Porta nem elégedett meg a Magyar Királyság behódoltatásával, hanem végső célja a teljes bekebelezés volt. E felfogás a Porta részéről tudatos, szakaszos hódítási politikát tételezett fel. A Balkánon érvényesülő két lépcsős (hűbéres állam, bekebelezés) hódítás hipotézisére építve a magyar történeti kutatás négy fázisra tagolódó oszmán expanziót tételezett fel Magyarországon.⁶ Eszerint az oszmánok előbb hosszú ideig tartó betörésekkel örölték fel a magyar védelmi erőt, majd döntő csatában leverték (Mohács), vazallussá tették (1526–1540), végül pedig annektálták az országot (Buda 1541-es megszállása).⁷

Bár e két modell egyaránt tartalmaz valós elemeket, a fő problémát abban látom, hogy mindkét hipotézis kizárólagosságra törekedve a Porta végső célját egy vazallus vagy egy annektált Magyarországból jelöli meg. Úgy vélem, hogy az oszmán vezetés hódításai során

¹ A fenti tanulmány az 1999. november 4-én, a Magyar Tudomány Napja alkalmából rendezett, a Szegedi Akadémiai Bizottság Magyar Történeti Munkabizottsága felolvasó ülésén tartott „A szináni ajánlat” problémái 1593–1595-ben című előadásomra épül, annak bővített, átdolgozott változata.

² A két modellre összefoglalóan vö. Tóth Sándor László: Megjegyzések a „szulejmáni ajánlathoz”. (A török Porta magyarországi politikája, 1526–1529.) Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica (a továbbiakban: AUSz), Tom. LXXXVI. Szeged, 1988. (a továbbiakban: Tóth 1988.) 31–32.; Fodor Pál: Magyarország és a török hódítás. Budapest, 1991. (a továbbiakban: Fodor 1991.) 16–22.

³ A szulejmáni ajánlatra vö. Perjés Géza: Mohács. Budapest, 1979. (a továbbiakban: Perjés 1979.) 80–81, 122–124.; Perjés Géza: Seregszemle, hadtörténeti és művelődéstörténeti tanulmányok. Budapest, 1999. 49–73.

⁴ A szináni ajánlatra vö. Tóth Sándor László: Szinán nagyvezér tervei 1593–94-ben. Hadtörténelmi Közlemények, (a továbbiakban: HK) 1982. (a továbbiakban: Tóth 1982.) 159–174.

⁵ A Köprülü-tervre vö. R. Várkonyi Ágnes: A királyi Magyarország. Budapest, 1999. (a továbbiakban: R. Várkonyi 1999.) 108–109.

⁶ A két lépcsős hódítási modellre vö. Inalcik, H.: Ottoman Methods of Conquest. Studia Islamica 1954. 104–129.

⁷ A négy fázisra vö. Rázsó Gyula: A Zsigmond-kori Magyarország és a török veszély. HK XX (1973) 410.; Szakály Ferenc: Vesztőhely az út porában. Budapest, é. n. (1986) 114–115.

a mindenkori katonai, politikai lehetőségekhez alkalmazkodva tette vazallussá vagy hódította meg teljesen az adott területet, országot, és nem követett egy merev elméletet vagy gyakorlatot.⁸ Így Magyarországon előbb a vazallitással próbálkozott Szulejmán szultán, II. Lajost szemelte ki hűbéres uralkodónak, majd I. (Szapolyai) Jánost ismerte el vazallus királynak szerződésével (1528. február), trónra ültetési szertartással be is iktatta (1529. szeptember, Buda), s több hadjárattal (1529, 1532) is támogatta a Habsburg-ellenkirállyal, I. Ferdinánddal szemben. Szapolyai János halála után bizonytalanná vált a helyzet, Ferdinánd fegyverrel próbált érvényt szerezni az 1538-ban kötött váradi szerződésnek, Magyarországot birtokba óhajtotta venni és támadást indított Buda ellen (1540, 1541). Szulejmán érzékelte az ország megosztottságát és János utóda, a csecsemő János Zsigmond bizonytalan helyzetét, ezért újabb hadjáratot vezetett Magyarországra. Ferdinánd Budát támadó serege vereséget szenvedett már a szultáni főereg megérkezése előtt a János-párt csapataitól és a török előhadtól (1541. augusztus 21–22.). Az óbudai dívánon (augusztus 29. – szeptember 4.) Szulejmán új rendezést valósított meg.⁹ Tekintettel János Zsigmond kiskorúságára, a magyar belviszályra, Ferdinánd állandósuló támadásaira és Magyarországot nagy távolságára, megszállta Budát és vilájtette tette. Az annexió mellett fenntartotta a vazallus megoldást is, hiszen János Zsigmondot anyjával és gyámjaival együtt Erdélybe küldte, amelyet adófizetés fejében, szandzsákként neki adott. Erdélyen kívül Petrovics Péter a temesi vidéket, Fráter György pedig a Tiszántúlt (saját birtokait) kapta meg szandzsákként. A három „virtuális-jogi szandzsák” lényegében egyesülve alkotta a hűbéres „keleti magyar királyságot”, az I. Miksával kötött 1570-es speyeri szerződés után az Erdélyi Fejedelemséget. Az 1541-es szulejmáni rendezés jelentőségét abban látom, hogy a realitásokhoz igazodva a szultán mindkét hódítási formát, az annexiót és a vazallitást egyaránt alkalmazta.¹⁰

A jelen tanulmányban a tizenöt éves háborúban (1593–1606) érvényesülő oszmán expanziós módszereket, azok közül is elsősorban a vazallitással kapcsolatos portai elképzeléseket elemzem részletesen. A délvidéki, horvátországi-szlavóniai háborús gócpontban történt összecitkőzések, főleg a sziszeki vereség (1593. június 22.) ürügyén kibombantott háború kezdetén az oszmán vezetés által megfogalmazott háborús célok, tervek egyaránt számoltak a fegyveres hódítás (annexió) és az „önkéntes” behódolás (vazallitás) lehetőségeivel. Az utóbbi esetében a „szulejmáni ajánlat” elnevezés analógiájára alkalmaztam a „szináni ajánlat” terminusát.¹¹ Szembetűnő lehet, hogy nem az uralkodó III. Murád neve szerepel a behódolással kapcsolatban egyes magyar előkelőknek tett ajánlatban, hanem az 1593. január végén nagyvezírré tett, a július 4-i isztambuli dívánon a Rudolf császár elleni háború mellett érvelő, a szultán által fővezérré (szerdár) kinevezett Kodzsa Szinán pasáé. Az ambiciózus Szinán nagyvezír nevének használata azért helytálló, mert sokkal inkább az ő elképzelései érvényesültek a humanista Baranyai Decsi által „szináni”-nak nevezett háború kezdetén, mint a gyenge, befolyásolható III. Murád szultáné.¹² Szinán pasa több szempontból az ekkor már szinte szentként tisztelt, példaként emlegetett Szulejmán szul-

⁸ Erre vö. Tóth 1988. 38–39.

⁹ Az 1526 utáni török politikára lásd Matuz, J.: Der Verzicht Süleymans des Prächtigen auf die annexion Ungarns. Ungarn-Jahrbuch 1974–1975. (a továbbiakban: Matúz 1974–1975); Tóth 1988. 31–39.

¹⁰ A szulejmáni rendezés fogalmára vö. Tóth, AUSz 1988. 38.; részletes elemzésére vö. Fodor 1991. 68–119.

¹¹ Korábban Szinán terveként említettem, vö. Tóth Sándor László: Török stratégia a tizenöt éves háborúban 1593–1606. AUSz Tom. LXIX. Szeged, 1981. (a továbbiakban: Tóth 1981.) 29.; a „szináni ajánlat” kifejezésre vö. Tóth 1982. 170.; vö. még e terminusra Lele József: Erdély a tizenöt éves háborúban és a Porta. Aetas, 1991/3–4. (a továbbiakban: Lele 1991.) 108–109.

¹² A szináni háborút (bellum Sinanici) Szinán-féle háborúnak fordította Kulcsár Péter, vö. Baranyai Decsi magyar törtéijája (1592–1598). Budapest, 1982. (a továbbiakban: Baranyai Decsi) 30.

tán nyomdokaiba lépett, az ő politikáját követte nemcsak hadjárataival, hanem a vazallitást is felkínáló politikájával.¹³ Szinánt az ún. háborús párt vagy frakció fő exponensének szólták minősíteni, amely nem egészen pontos meghatározás.¹⁴ Az alapvetően expanzív Oszmán Birodalom esetében a „háborús párt” vagy „békepárt” elnevezések azért megtevéstzőek, mert legfeljebb csak egy adott helyzet – jelen esetben a Habsburg Birodalom ellen indított háború, s annak időpontja – megítélésére vonatkoztathatóak, s az ellentétek inkább belpolitikai–hatalmi jellegűek a frakciók között.¹⁵ A harcias Szinán gyakori fenyegetőzései, hadvezéri ambíciói ellenére a politikai megoldásoktól sem zárkózott el, hiszen korábbi nagyvezírsége (1589–1591) idején nemcsak a perzsákkal kötötték meg a hosszú háborút lezáró isztambuli békét (1590. március), hanem meghosszabbították a fegyverszünetet a lengyelekkel, és újabb nyolc évre a Habsburg Birodalommal is (1590. november).¹⁶ 1593-ban fenyegetőzései, február 7-i „ultimátuma” ellenére sem nyúlt rögtön a háború eszközéhez, bizonyos feltételek esetén (két évi adó beküldése, fogoly bégek elengedése) hajlandónak mutatkozott a béke fenntartására.¹⁷ Haszán boszniai pasa katasztrofális sziszteki vereségét békeszegésnek, „casus belli”-nek minősítve a július 4-i isztambuli haditanácson egyértelműen a háború mellett foglalt állást,¹⁸ de a fegyveres hódítás mellett fenntartotta a „békés behódolás” lehetőségét is.

Az alábbiakban Szinán 1593. évi célkitűzéseit elemzem mind a hódítással, mind pedig a hódoltatással kapcsolatban. E tervek kapcsán utalnunk kell arra, hogy a Porta háborús céljaira vonatkozó oszmán és keresztény tudósítások hitelét, forrásértékét illetően megfogalmazódott bizonyos általános kétely a történeti kutatásban. Eszerint a Porta igyekezett megtéveszteni ellenfelét, ráijeszteni, azaz a kiszivárogtatott haditerv propagandának is tekinthető. A megtévesztés, a színlelés (*müudara*) valóban szerves része volt az oszmán külpolitikának, diplomáciának.¹⁹ Ennek ellenére úgy vélem, hogy nem indokolt a szkepszis, ha több, egymástól független forrásban lényegében ugyanaz a török hadicél szerepel. Más dolog persze, hogy mennyire reális és megvalósítható a kitűzött cél, az adott terület elfoglalása vagy éppen behódoltatása.

Először a kétségkívül tervbe vett fegyveres foglalásról, hódításról kell szólni. Szinán nagyvezír először a Királyi (Habsburg) Magyarországot akarta megszerezni. Már az 1593. évi hadjárat megindulása előtt, július 24-én kijelentette Barton angol követnek, hogy csak akkor hajlandó békét kötni a „bécsi” királlyal, ha az lemond magyarországi birtokairól,

¹³ Vö. Tóth Sándor László: A szulejmáni „ideálkép” formálódása a 15 éves háború időszakában. AUSz Tom. XCII. Szeged, 1991. 54–55., 57.

¹⁴ Szinánra, mint a háborús párt vezérére lásd Kortepeter, C. M.: Ottoman Imperialism During the Reformation. Europe and the Caucasus. New York, 1972. (a továbbiakban: Kortepeter) 217.; Nagy László: Az erős fekete bég. Nádasdy Ferenc. Budapest, 1987. (a továbbiakban: Nagy) 154.; Tóth 1982. 164.; Ivanics Mária: A Krími Kánság a tizenöt éves háborúban. Budapest, 1994. 60.; Szinán árnyaltabb jellemzésére vö. Braudel, F.: The Mediterranean and the Mediterranean World in the Age of Philip II. (Transl. by Reynolds, S.) II. New York, 1976. 1198–1199.

¹⁵ A háború- és a békepárt fogalmak megkérdőjelezésére vö. Tóth Sándor László: A Porta és a tizenöt éves háború kitörése. AUSz Tom. CIII. Szeged, 1996. (a továbbiakban: Tóth 1996.) 104., 110.

¹⁶ Vö. Tóth 1996. 105.

¹⁷ Az 1593. február 7-i ultimátum szövegét közölte Gömörö Gusztáv: Szinán pasa levele Rudolf császárhoz. HK 1894. 393–395.

¹⁸ A július 4-i divánra és Szinán álláspontjára vö. Tóth Sándor László: A mezőkeresztesi csata és a tizenöt éves háború. Budapest, 2000. (a továbbiakban: Tóth 2000.) 81–83.

¹⁹ Az oszmán haditervvel kapcsolatos kételyre vö. Tóth 1981. 27.; a müudara elvére vö. például Matúz József: Az Oszmán Birodalom története. Budapest, 1990. 70.

különbösen hiába ajánl fel az akár harminc adót.²⁰ Hadjárata kezdetén, Drinápolyból Nádasdy Ferenchez írt augusztus 9-i levelében Szinán figyelmeztette a főurat: „azt pedig ne gondoljad, hogy én addig Bécshez nyúljak, míg Magyar és Horvátországban egy palánk marad.”²¹ Ugyanezt a gondolatot visszahangozta Haszán temesvári pasa ecsedi Báthori Istvánhoz intézett szeptember 4-i levelében is: „Nagyságod pedig ne gondolja, hogy míg Magyarországon egy palánk tart, addig az Német birodalomhoz kezdjen az Nagyságos Vezér (ti. Szinán – T. S. L.), hanem mindeneget fegyver alá akar hajtani, és mindeneget tűzzel, vassal meg akar emészteni, és annak utána kezdi meg az Német birodalomban való erősségeket is hajtani az hatalmas császár népe és fegyvere alá.”²² A temesvári pasa szinte ugyanezzel fenyegette Dobó Ferencet is szintén szeptember 4-én kelt levelében is: „semmiképpen az nagyságos vezérbasa a német birodalomhoz addig nem kezd, míg Magyarországon egy palánk marad.”²³ E levelekből is kitűnik, hogy Szinán nagyvezír az egész Királyi Magyarország megszerzésére törekedett a hódítás és a hódoltatás egyaránt alkalmazott eszközeivel. Egy szeptemberi jelentés szerint az eszéki haditanácson úgy döntöttek, hogy az egész tartományt eltörlik és a Magyar Királyságot császáruk, azaz a szultán hatalmába kerítik.²⁴ A Királyi Magyarország meghódítását a nagyvezír többféle módon képzelte el. Az egyikre már a Bartonnal folytatott audiencia alkalmával is utalt; Rudolf császárnak le kell mondania Magyarországról. Ezt tükrözi közvetve Pálffy Miklós 1594. februári levele Szinán nagyvezír fiához, Mehmed pasához. Eszerint „hogy ha a mi kegyelmes urunknak (ti. Rudolf császárnak – T. S. L.) igazán kedve legyen a békességre, először illik, hogy a magyaroktól kezét elvonja.”²⁵ Még egy évvel később, 1595 februárjában Szinán-paszáde Mehmed apja nevében olyan békeajánlatot tett, amely a 3 éves elmaradt adó beküldése mellett minden bizonnyal a legfontosabb feltételként azt szabta meg, hogy a császárnak „el kell vonnia kezét a magyaroktól”.²⁶ A császári lemondás mellett a Királyi Magyarország főurait is megkörnyékezték a törökök, őket behódolásra biztatták. Ez a későbbiekben elemzendő „szináni ajánlat” volt a másik lehetőség a Királyi Magyarország vagy inkább annak egy részének békés úton való megszerzésére. A lemondás vagy behódolás elmaradása esetén a nagyvezír fegyveres hódítással, pusztítással fenyegetőzött. A harmadik

²⁰ Vö. Mattheo Zane velencei követ 1593. VII. 24-i jelentése, lásd Brown, H. F. (Ed.): *Calendar of State Papers and manuscripts relating to English affairs, existing in the archives and collections of Venice, and in other libraries of Northern Italy.* vol. IX. 1592–1603. London, 1897. (a továbbiakban: CSP IX.) 84.

²¹ Szinán 1593. VIII. 9-i levele Nádasdyhoz, vö. Országos Széchenyi Könyvtár, Kézirattár (a továbbiakban: OSZKK) *Litterae Turcicae*, Fol. Hung. 934. 21'–22' (copia) – e forrást Kruppa Tamás bocsátotta rendelkezésemre, amiért itt is köszönetet mondok.

²² Haszán beglerbég 1593. IX. 4-i levelét ecsedi Báthori Istvánhoz közölte téves keltezéssel (1594. IX. 4.). Veress, A.: *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei si Tarii-Românești.* vol. IV. (1593–1595) Bucuresti, 1932. (a továbbiakban: Veress 1932) 104–106.; e magyar nyelvű levél latin és német fordítására vö. Haus-Hof und Staatsarchiv, Hungarica, Allgemeine Akten, (a továbbiakban: HHStA Hungarica) Fasc. 124. fol. 52'–54'

²³ Haszán beglerbég Dobó Ferenchez írt 1593. IX. 4-i levelére vö. Veress Endre: *A tizenöt éves török hadjárat oklevéltára I–II.* Magyar Tudományos Akadémia Kézirattára, MS 436. (a továbbiakban: Veress, *Oklevéltár*) 13–14. (6. sz.); latin és német fordítására, változatára vö. HHStA Hungarica Fasc. 124. fol. 56'–58'

²⁴ Az 1593. IX. 13-i jelentésre vö. HHStA Hungarica Fasc. 124. fol. 90'^v – „universam hanc provinciam ...deleant, Regum Ungariae in potestatem Imperatoris eorum convertant”.

²⁵ Pálffy levelére vö. Jedlicska Pál: *Adatok Erdődy báró Pálffy Miklós a győri hősnék életrajza és korához 1552–1600.* Eger, 1897. (a továbbiakban: Jedlicska) 498–501. (No. 852a)

²⁶ Az 1595 februári török békeajánlatra vö. Ivanics, M.: *Friedensangebot oder kriegerische erpressung? (Briefwechsel des Kaisers Rudolfs II. mit dem Pascha von Ofen im Jahre 1595).* Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes 82 (1992) 183–199.

lehetőség tehát a Királyi Magyarország várainak elfoglalása. A hódoltató levelekben is utaltak a „Duna mellett való erősségek” bevételére. 1593 szeptemberében mindössze Veszprém, Palota és Tata elfoglalását tűzte ki a nagyvezír későn induló hadjárata céljául.²⁷ A fentiek alapján okkal állítható, hogy *Szinán nagyvezír minimális programja már 1593-ban is a Királyi Magyarország teljes meghódítása volt császári lemondás, magyar meghódolás és/vagy várak elfoglalása révén.*²⁸ E tervéhez a későbbiekben is ragaszkodott.

Szinán hódító tervei túlmutattak Magyarországon 1593-as hadjárata megindulásakor is. A háború kérdését eldöntő nevezetes július 4-i dívánon Szinán Rudolf császár elfogásáról is beszélt, amely nagyhangú ígéret magában rejtette Prága elfoglalását, ahol a Habsburg uralkodó 1578 óta lakott.²⁹ A nagyvezír július 24-én jelezte Barton angol követnek, hogy ez a háború nem fog megállni Magyarországon, hanem tovább terjed Bécsig, sőt ő addig nem nyugszik, míg le nem rombolta Róma falait.³⁰ Szinán augusztus 9-i, Nádasdyhoz írott levelében hangsúlyozta, hogy „útban vagyok, megyek az német királyra és országára.”³¹ A nagyvezír szeptemberben Eszéken már arról beszélt az erdélyi követnek, hogy a következő tavasszal megtámadja Bécsset és Prágát.³² Rákóczi Zsigmond október 2-i levelében azt is megírta Pálffy Miklósnak, hogy „a török már a felségnek residentijára aspirál.”³³ Gergely diák a Portáról írt levelében figyelmeztette Huszár Péter pápai főkapitányt, hogy vigyázzanak, mert Szinán pasa ezzel a hadjáratával Rómáig akar eljutni.³⁴ Bár a későn induló 1593. évi hadjárat során Szinán és fia, Mehmed ruméliai pasa csak Sziszeket, Veszprémet és Palotát tudták elfoglalni, a nagyvezír a következő két év során valóban tervezte nemcsak a fontos Győr és más „Duna-menti” erősségek elfoglalását, hanem a fenti forrásokban említett székhelyek meghódítását is. Bécs és Prága a Habsburg birodalom két fő központja volt, ezért szerepelhettek Szinán maximális programjában.³⁵ Az előbbi ekkor a Királyi Magyarország kormányzásáért és katonai védelméért felelős Habsburg főherceg (Ernő, illetve Mátyás), az utóbbi pedig 1578 óta Rudolf császárnak a székhelye volt. Róma lerombolásának vagy elfoglalásának gondolata azért merülhetett fel a nagyvezírben, mert egyrészt a kereszténység, a Keresztény Közösség (*res publica Christiana*) jelképes központjaként az iszlám egyik fő célpontjának számított már a Mohamednek tulajdonított hagyományban (*hadisz*) is, másrészt pedig VIII. Kelemen pápa (1592–1605) egy új kereszties hadjárat megszervezésén fáradozott éppen az Oszmán Birodalom ellen.³⁶ Buda elfoglalása után éppen ezek a fontos városok: *Bécs, Prága és Róma jelentették nemcsak a szináni maximális program, ha-*

²⁷ A három dunántúli vár elfoglalásának tervére vö. 1593 szeptemberi jelentés Rudolf császárhoz, HStA Hungarica Fasc. 125. fol. 2^r–3^v – „Ir intent vor andern ietzt auf Wesprim, Pallotha und Tothis gericht sei”; vö. még 1593. IX. 29-i jelentés, l. HStA Hungarica Fasc. 125. fol. 8^r–9^r – „Tottis, Pallata, und Wesprim belagern und einnahmen wolten”.

²⁸ Szinán minimális programjára vö. Tóth 1982. 168.; Tóth 2000. 130–131.

²⁹ Vö. Pecsevi tudósítását, Török történetírók III. (1566–1659). Fordította: Karácson Imre. Budapest, 1916. 203–204.

³⁰ Vö. Mattheo Zane 1593. IX. 24-i jelentése, CSP IX. 84.

³¹ Vö. OSZKK Litterae Turcicae, Fol. Hung. 934. 21^r–22^r

³² Baranyai Decsi 101.

³³ Rákóczi Zsigmond 1593. X. 2-i levelének rövid magyar kivonatára Pálffyhoz vö. Jedlicska 485.; a teljes levél németül vö. HStA Hungarica Fasc. 125. fol. 23–26., 27–30.

³⁴ Gergely diák levelére lásd Hadtörténelmi Intézet Levéltára, Török kori Iratok Gyűjteménye 1593/13.

³⁵ Szinán maximális programjára lásd Tóth 1982. 168.; Tóth 2000. 130–131.

³⁶ A Róma elleni támadás értelmezésére általában vö. Tóth, HK 1982. 167.; a Mohamed próféta-nak tulajdonított hadiszra Róma lerombolásáról vö. Encyclopaedia of Islam. vol. II. Ed. Gibb, H. A. R. – Kramers, J. H. London, 1965. 127. (dar al-Islam címszó: írta Abel, A.); VIII. Kelemen törökellenes szervezőmunkájára lásd Kortepeter 133.; Vaughan, D. M.: Europe and the Turk: A Pattern of Alliances, 1350–1700. Liverpool, 1954. 182.

*nem az oszmán terjeszkedés következő nagy célpontjait, ún. kizil elmáit.*³⁷ Meg kell jegyezni, hogy az Isztambultól való nagy távolság miatt a központból induló oszmán hadjáratok hatósugara még elérhetett a magyar határokig, esetleg akár Bécsig is, de Prága és főleg Róma elfoglalása irreális tervnek tűnik.

Szinán nemcsak hódításra, új területek bekebelezésére gondolt, hanem számított arra is, hogy fenyegetései nyomán éppen a pusztítás és az annexió elkerülése érdekében vagy Rudolf császár mond le a Királyi Magyarországról, vagy pedig a magyar főurak hódolnak be a töröknek. A Királyi Magyarországról való teljes lemondás vagy behódolás esetében elvileg lehetséges lett volna az egész Habsburg országrész vazallus státusa. Lényegében ez tükröződik Pálffy Miklós már említett, 1594. februári levelében. A magyar főúr két lehetőséget említett: „azoknak (ti. a magyaroknak – T. S. L.) országát a kezükből kiveszik”, illetve „közöttök egy királyt választanak, hogy mint Erdélyország azok is a császár (ti. a szultán – T. S. L.) rabjai lesznek.”³⁸ E híradás alapján úgy tűnik, hogy a teljes lemondás vagy behódolás egyébként valószínűtlen esetében a Porta mérlegelte volna a teljes annexiót vagy az Erdélyhez hasonló magyar vazallus tartomány létesítését. Ugyancsak 1594. évi híradás szerint Báthori Zsigmondnak Szinán nagyvezír felajánlotta, hogy Magyarország királyává teszi.³⁹ Szamosközy István erdélyi történetíró arról tudósít, hogy 1595-ben a szultán azt ígérte Báthori Zsigmondnak, hogy „egész Magyarországot kezedben bocsátom és Budán székedben ültetlek.”⁴⁰ Utóbbi tudósítások esetében azzal is számolnunk kell, hogy a Porta megpróbálta visszatéríteni a töröktől elpártoló erdélyi fejedelmet, ezért ajánlotta fel neki Magyarországot hűbéres tartományként. Ez visszatérést jelenthetett volna I. János vazallus magyar királyságához, amennyiben megvalósulhatott volna. A „szináni ajánlat” tágabb értelmezésben magába foglalhatja az egész Királyi Magyarország vagy esetleg Buda székhellyel az egész egykori Magyar Királyság vazallusságának lehetőségét is, amelyről 1594–1595-ből rendelkezünk adatokkal.

Szűkebb értelemben is a nagyvezír ajánlata egy vagy több kisebb vazallus tartományra vonatkozik és a háború első évéből származik. Az 1593 nyarán és őszén Szinán által vagy az ő tudtával írt török hódoltató levelek tartalmazzák a Porta ajánlatát hűbéres tartomány(ok) létesítésére. Az ajánlattevők sorában említhetjük magát a nagyvezírt, aki még Drinápolyból írt levelet augusztus 9-én a híres „fekete bégnek”, Nádasdy Ferencnek. Ugyanebben a levélben utalt arra Szinán pasa, hogy bizonyos ugyanekkor írt „Báthory Istvánnak Ecsedben levőhöz”.⁴¹ Szinán tehát legalább két magyar főurat környékezett meg ajánlatával. A sort folytatta bizonyos a nagyvezír tudtával és biztatására Haszán temesvári beglerbég, aki kora ősszel, szeptember 4-én két hódoltató levelet is írt; az egyiket ecsedi Báthori Istvánhoz, a másikat Dobó Ferenchez.⁴² Az utóbbinak küldött levélben utal a temesvári pasa az ifjú Báthori Istvánhoz írt levelére, aki bizonyos Báthori Zsigmond unokabátyja, somlyai Báthori István lehet. A nagyvezíren és Haszán pasán kívül a lehetséges ajánlattevők közé sorolhatjuk Báthori Zsigmond erdélyi fejedelmet is. Baranyai Decsi János erdélyi történetíró megemlékezik arról, hogy Szinán nagyvezír Nándorfehérvárról levelet küldött a fejedelemhez, amelyben a temesvári pasával való katonai együttműködésre

³⁷ A kizil elma (vörös alma vagy inkább aranyalma) fogalmára és változó tartalmára vö. Fodor 121–159.

³⁸ Jedlicska 498–501. (852/a. sz.); értelmezésére vö. Lele 1991. 108.

³⁹ A velencei híradásra vö. Hurmuzaki, E.: Documente privitoare la Istoria Romanilor. Vol. III/2. (1576–1600) Bucuresti, 1888. 55.; lásd még Kruppa Tamás: Legitimáció és propaganda Báthori Zsigmond udvarában. (PhD értekezés) Szeged, 1999. 58–59.

⁴⁰ Szamosközy István történeti maradványai 1542–1608. vol. IV. Szerkesztette: Szilágyi Sándor. Budapest, 1880. 51.

⁴¹ OSZKK Litterae Turcicae, Fol. Hung. 934. 21'–22'

⁴² Vö. 22. és 23. jegyzetek.

utasította és felkérte arra, hogy írjon levelet rokonának, ecsedi Báthori Istvánnak, valamint Magyarország többi főúrnak is, s biztassa őket arra, hogy álljanak a szultán mellé.⁴³ Báthori Zsigmondnak tehát pártoltató leveleket kellett írnia a magyar főúrnak: nem tudjuk, hogy valóban megtette-e ezt. Tekintve Zsigmond 1593-ban folytatott „szabotáló” politikáját, lehetséges, hogy nemcsak a temesvári pasával közös katonai akcióból húzta ki magát, hanem a nagyvezíri felkérést sem teljesítette. Jelen ismereteink szerint Szinán legalább két, Haszán legalább három ilyen hódoltató, az ajánlatot tartalmazó levelet intézett különböző magyar főurakhoz. Lehetséges, hogy akár e török méltóságok, akár mások is további hódoltató leveleket küldtek.

A szináni ajánlat címzettjei, a felkínált területek leendő vazallus uralkodói közül a fent említettek alapján bizonyosan tudunk ecsedi Báthori Istvánról, Dobó Ferencről, Nádasdy Ferencről és somlyai Báthori Istvánról, azaz négy magyar főúrról. Rákóczi Zsigmond Pálffy Miklóshoz írott levelében némely magyar főurakat említ mindkét felajánlott terület, tartomány kapcsán, de sem neveket, sem pontos számot nem közöl.⁴⁴ A fenti szűk listából többek között éppen a bányavidéki főkapitányt, Pálffy Miklóst hiányolhatjuk. Lehetséges, sőt valószínű, hogy az 1593 nyarán és kora őszén megkeresett magyar főurak köre szélesebb volt ennél, jöllehet a történeti kutatás jobbára csak két-három főurat említett a hódoltatói kísérlet kapcsán.⁴⁵ Érdeemes közelebbről szemügyre venni az említett főurakat, hiszen aligha véletlen, hogy éppen ők kaptak ilyen pártoltató levelet. A legfontosabb személy közülük ecsedi Báthori István volt, akinek augusztusban maga Szinán írt, szeptemberben pedig Haszán pasa is. E két hódoltató levél mellett tudunk arról is, hogy a nagyvezír éppen neki akart íratni levelet Báthori Zsigmonddal. Az ecsedi oligarcha haláláig az országbíró tisztségét töltötte be, hatalmas tekintéllyel rendelkezett, szinte kiskirályként uralkodott hatalmas tiszántúli birtokain, melyeknek központja Ecsed volt. Dobó Ferenc, az egri hős, Dobó István fia szintén hatalmas birtokokkal rendelkező főúr volt a Felvidéken, emellett Báthori István sógoraként is ismerték a törökök. Őt Haszán temesvári pasa kereste fel levelével. Nádasdy Tamás nádor fia, Nádasdy Ferenc, a „fekete bég” a Dunántúl egyik legjelentősebb főura volt, ezért személyesen Szinán nagyvezír írt neki levelet.⁴⁶ Az ifjúként is emlegetett somlyai Báthori István is bizonyára kapott levelet Haszán temesvári beglerbegtől. A krasznai ispáni tisztet betöltő István az erdélyi fejedelem rokonaként lehetett fontos a törökök számára.

A „szináni ajánlat” tartalmát három, rendelkezésünkre álló irat alapján elemezhetjük. Ezek időrendben haladva a következők: Szinán nagyvezír 1593. augusztus 9-i levele Nádasdy Ferenchez, Haszán temesvári pasa szeptember 4-i levelei Báthori Istvánhoz és Dobó Ferenchez.⁴⁷ E levelek lényegüket tekintve azonosak, ígéretekkel és fenyegetésekkel arra akarják rávenni a megkeresett magyar főurat, hogy álljanak a török oldalára, és vállalják el a felkínált vazallus tartomány vezetését. A tartalmi azonosság és helyenként kifeje-

⁴³ Baranyai Decsi 79–80.

⁴⁴ „etlichen von den fürnembsten” vö. Rákóczi Zsigmond X. 2-i levele Pálffyhoz, HHStA Hungarica Fasc. 125. fol. 23^r

⁴⁵ Báthory Istvánt és Dobó Ferencet említette például Takáts Sándor: Régi magyar kapitányok és generálisok. Budapest, é. n. 388.; Tóth 1982. 169–170.; Nádasdyt, Báthorit és Dobót említette Marosi Endre, Magyarország hadtörténete I. Budapest, 1984. 212.; hasonlóképpen legújabban Pálffy Géza: A tizenhatodik század története. Budapest, 2000. 47–48.; Tóth 2000. 132–134.

⁴⁶ Nádasdy Ferenc életére vö. Nagy – ő nem említi az ajánlatot, csak utal Sennyey Pongrác Nádasdyhoz írt figyelmeztetésére, hogy ne higgyen a török szavának (Nagy 177.)

⁴⁷ Szinán augusztus 9-i levelére Nádasdyhoz vö. OSZKK Litterae Turcicae, Fol. Hung. 934. 21^r–22^r; Haszán Báthori Istvánhoz írt IX. 4-i levelét közölte Veress 1932. IV. 104–106.; német és latin fordítására vö. HHStA Hungarica Fasc. 124. fol. 52^r–54^r; Haszán Dobó Ferenchez írt IX. 4-i levelére vö. Veress, Okmánytár 13–14. (6. sz.), német és latin verziójára vö. HHStA Hungarica Fasc. 124. fol. 56^r–58^r

zésbeli hasonlóságok mellett kisebb eltérések is felfedezhetők e levelekben, tehát nem mechanikusan lemásolt és csak a nevek vonatkozásában különböző iratokról van szó.

Az ajánlat egyik lényeges feltétele, hogy Rudolf császár-királytól pártoljon el a főúr, álljon a szultán oldalára, és erről késedelem nélkül értesítse az ajánlattevőt. Szinán nagyvezír megfogalmazása szerint „nagyságod inteném, hogy az Hatalmas Császárnak hív levél, és az Némettől orczádat el fordítsad és én előmben” késlekedés nélkül „emberidet küldjed Nándor Fejérvárra mert személy szerint kis asszony havának az fottára ott leszek.”⁴⁸ Haszán temesvári pasa Báthori Istvánnak ezt írta erről: „ha az én szómnak engedelmes leszesz, és az hatalmas császárnak fejet hajtasz, és hív leszesz, és az Némettül orczádat elfordítod, és kezedet el vonszod, és ha az hatalmas császárnak fényes zászlóját fel veszed”, akkor „mingyárást én hozzám Szarvasra minden félelem és késedelem nélkül meghitt fő emberedet pecsétes leveleddel küldjed, kiből tudjam és értsem minden akarodat.”⁴⁹ A temesvári pasa Dobó Ferenchez írott levelében is hasonlókat olvashatunk: „ha az hatalmas császárnak hív leszel és az erdélyi vajdával egyetértesz és az némettől orczádat elfordítod”, akkor „semmi késedelem és halogatást Nagyságod ellen ne tegyen, én nekem értésemre adja Nagyságod.”⁵⁰

A behódolás mellett szóló érvek sorában fenyegetésekkel és történeti indoklással egyaránt találkozunk a pártoltató levelekben. Mindhárom rendelkezésre álló iratban arányosan szerepelnek fenyegetések és ígéretek. A fenyegetés arra az esetre szól, ha a kedvezőnek feltüntetett ajánlatot nem fogadná el a kiszemelt főúr, nem hódolna be és ellenállna. Szinán nagyvezír Nádasdyhoz írott levelében megemlítette, hogy „ki az Hatalmas Császárnak engedetlen lenne Tűzzel fegyverrel” megemészte területét hűségére.⁵¹ A temesvári pasa így fenyegetőzött Báthori Istvánhoz küldött levelében: „sem országatok, sem szép lakóházatok és tartományotok fejetekkel, feleségtekkal, gyermektekkal meg nem marad.”⁵² Hasonlóképpen próbálja Haszán rémítgetni Dobó Ferencet is: a nagyvezír „mindeneket fegyverrel és tűzzel megemészte, sem fejetek, jószágatok, feleségtek, gyermekek meg nem marad, mindenek az hatalmas császárnak fegyvere miatt megemésztetnek.”⁵³ A pusztítással való ijesztgetéshez kapcsolhatjuk a hatalmas török hadra és közeledésére való utalásokat ezekben az iratokban. Szinán nagy általánosságban írt arról, hogy megy a német császár ellen „az hatalmas császár hadával”.⁵⁴ A temesvári pasa az elrettentés céljából részletezve is bemutatta Szinán hadát: „az fő vezér az hatalmas császár erejével Budára közelget, az tengeren való haddal, Rumelinak mondjuk, az Anadoly és az Karmány begler békek az ő alattok való fő fő bégekkel, és az hatalmas császárnak tengeren túl való rettenetes erejével Nándor Fejérvár alatt vagyon, és az tatár hám száz ezer tatárral az Duna mellett vagyon.”⁵⁵ Haszán ennél rövidebben utalt Dobónak írt levelében a török sereg nagyságára, összetételére: „nyilván való Nagyságodnál az hatalmas császárnak rettenetes ereje mind az tengeren túl való hada, mind az tengeren innét való hada.”⁵⁶ A temesvári beglerbég pártoltató leveleiben erősen túloz is, hiszen az 1593. évi hadjáratban a kései kezdés miatt Szinán a portai zsoldosokon kívül csak a ruméliai és budai vilájeteket tudta mozgósítani, az anatóliai és karamán csapatok, továbbá a krími tatárok csak a következő, 1594-es hadjáratba tudtak bekapcsolódni. Így Szinán „rettenetes ereje” aligha haladta meg az 50 ezer főt, ami

⁴⁸ Vö. OSZKK Litterae Turcicae, Fol. Hung. 934. 21'

⁴⁹ Veress 1932. 104., 106.

⁵⁰ Veress, Oklevéltár 13–14. (6. sz.)

⁵¹ OSZKK Litterae Turcicae, Fol. Hung. 934. 22'

⁵² Veress 1932. 106.

⁵³ Veress, Okmánytár 13–14. (6. sz.)

⁵⁴ OSZKK Litterae Turcicae, Fol. Hung. 934. 21'

⁵⁵ Veress 1932. 105.

⁵⁶ Veress, Oklevéltár 13–14. (6. sz.)

így is jelentős hatást jelentett, de sokkal kisebbet, mint amekkorát Haszán pasa sejtetni engedett.⁵⁷

Igen érdekesek a történeti érvek is a pártoltató levelekben. Itt némi különbségek is mutatkoznak Szinán nagyvezír és Haszán pasa érvelését illetően. A nagyvezír a temesvári beglerbéggel ellentétben nemcsak magyar példákkal igyekszik alátámasztani a töröknek való behódolást, hanem megemlíti a francia király példáját, sőt a perzsa (Kazul basa) uralkodóval való békességet is. Szinán és Haszán egyaránt említette a töröknek való behódolás őspéldáját, I. János királyt, azaz egyaránt visszautaltak a „szulejmáni ajánlatra”. Haszán Báthori Istvánhoz küldött levele szerint „nyilván való Nagyságodnál, szultán Szulimán János királynak Budát megígérte, kit meg is teljesített, kiből holtig meg is tartotta fiurul fiura.”⁵⁸ Dobó Ferencnek küldött levelében is szerepel Buda János királynak való átadása.⁵⁹ Szinán fogalmazása érdekes e vonatkozásban: „Az koron az Erdélyi János vajda Peter varadjára (Ti. Péterváradra – T. S. L.) jött Zultan Zulimanhoz kezit csokolni, és császár megígérte neki, hogy ha Lajos királ az viadalban elesik, az Budai királyságot neki adja, és úgy teszen, kinek az fiát is mind holtig Erdélyben meg tartja.”⁶⁰ A nagyvezír több történeti tévedést is elkövetett; Szapolyai János bizonytalannal járt a mohácsi csata előtt Szulejmán-nál Péterváradon, így az akkor nem is ígérhette neki Budát. A személyes találkozó és kézcsók Mohácson történt három évvel a csata után 1529 augusztusában.⁶¹ Fontos viszont az, hogy János vazallus országa budai királyságként szerepel a nagyvezír levelében, míg utóda esetében Erdélyt említi. János király mellett az erdélyi fejedelmeket sorolják fel a török vezetők. János Zsigmond utalásszerűen, mint a „király fia” szerepel Szinánnál, Haszán két levelében ugyanakkor nem találkozunk nevével. Mindhárom iratban előfordul két erdélyi fejedelem is; a lengyel királyként is említett Báthori István és az éppen uralkodó Báthori Zsigmond. Egyértelmű, hogy a külföldi és főként a magyar példák felsorolásával a török szövetséget igyekeztek vonzó színben feltüntetni és azt sugallni a kiszemelt főuraknak, hogy János király, János Zsigmond, Báthori István és Báthori Zsigmond nyomdokaiba léphetnek. A pártoltató levelek sajátos, Porta-nézőpontú történeti felfogása János király egész országra kiterjedő budai királyságától a Báthoriak hűbéres erdélyi vajdaságáig húzódó töretlen folyamatként látta és láttatta a török–magyar viszonyt.

A fenyegetések és a pozitív hangú történeti indoklás alapozzák meg a voltaképpeni ajánlatot. A „szináni ajánlat” lényege, hogy a szultánnak behódoló és a német császártól elpártoló főúr egy adott tartomány vazallus uralkodója lesz. A nagyvezír augusztusi levelében azt ígérte Nádasdy Ferencnek, hogy „Istennek engedelmeiből királyi felségre hozlak, mert az cseh országi királyságot az Hatalmas császárnak parancsolatjából kegyelmednek akarom adni.” Szinán pasa ugyanezen levelében a vazallus cseh királyságon kívül még egy hűbéres tartomány létesítésének tervéről írt. Eszerint „Báthory Istvánnak Ecsedben levőhöz írtunk Cassához tartozó tartományokat és az Liptóságot Nagy Szombatig Vajdaságul neki adjuk, ha az hatalmas Császárnak hív leszen.”⁶² Szinán nagyvezír tehát két vazallus tartományt említett levelében, a cseh királyságot és a „kassai” vajdaságot, amelyeket a szultán akaratából és hozzájárulásával adott volna Nádasdynak és Báthorinak. Haszán temes-

⁵⁷ Hardegg győri főkapitány 1593. XI. 6-i jelentése szerint Szinán 40 ezres, a budai pasa 7 ezres, a ruméliai beglerbég 1 ezer fővel rendelkezett, azaz összesen 48 ezer fős volt az oszmán sereg, vö. HHStA Hungarica Fasc. 125. fol. 100^v; 50 ezer főre tette Marosi Endre, Magyarország hadtörténete I. 212.; Tóth 2000. 138.

⁵⁸ Veress 1932. 106.

⁵⁹ Veress, Oklevéltár 13–14. (6. sz.)

⁶⁰ OSZKK Litterae Turcicae, Fol. Hung. 934. 22^r

⁶¹ Az 1529. augusztus 18-i mohácsi találkozóra János és Szulejmán között vö. Matúz 1974–1975. 42.; Perjés 1979. 193–194.; Tóth 1988. 36.

⁶² OSZKK Litterae Turcicae, Fol. Hung. 934. 21^v; vö. még Pálffy 2000. 47.; Tóth 2000. 134.

vári pasa leveleiben is e két tartomány felajánlásáról van szó. A beglerbég a Báthori Istvánnak küldött levélben úgy határozta meg a neki felajánlott területet, hogy „az hatalmas császártól és az Nagyságos vezér Sinan basától, meg szerezem Kassához, Szakmárhoz, Liptósághoz tartozó tartományoknak és vármegyéknek Nagy Szombatig ez országnak vajdaságát.” Haszán tehát ugyanazt a területet kínálta fel szeptemberben az országbírónak, mint amelyet Szinán szánt neki augusztusi levelében. A temesvári pasa arra is kérte az ecsedi oligarchát, hogy győzze meg sógorát, Dobó Ferencet is, s „annak is Isten segítségével helt rendelünk”.⁶³ Haszán e levelében nem határozta meg, hogy behódolása esetén Dobó milyen tartományt kapna. Ugyanakkor a Dobó Ferenchez elküldött, ugyanazon a napon kelt levele végén pontos, de másik leveléhez képest eltérő ajánlatot tett. Eszerint „Báthori Istvánnak, Ó Nagyságának adjuk a cseh királyságot” és „Nagyságodnak adjuk a kassai vajdaságot”.⁶⁴ Nem tudjuk, hogy az ugyanebben a levélben említett ifjú Báthori Istvánnak milyen tartományt ajánlott fel a temesvári pasa. A fentiek alapján okkal állíthatjuk, hogy Szinán nagyvezír és őt követve Haszán temesvári beglerbég egyaránt két hűbéres tartomány létesítését vették tervbe; a kassai vajdaságot és a cseh királyságot. E feltevést erősíti, hogy Rákóczi Zsigmond Pálffy Miklóshoz írt október 2-i levelében megemlítette, hogy a temesvári pasa egyes előkelőknek a cseh királyságot, más előkelőknek pedig Kassa és más tartományok kormányzóságát ígérgette.⁶⁵ Az utóbbi megfogalmazás arra vonatkozhat, hogy a kormányzóság (vajdaság) nemcsak Kassa vidékét, hanem más felvidéki területeket is magában foglalt, hiszen a török ajánlatokban keleten Szatmárt, nyugatabbra pedig a Liptóságot is említették, illetve Nagyszombatot. A kassai vajdaság megnevezés csak a Dobó Ferencnek elküldött levélben szerepel, az ecsedi Báthori Istvánnak szóló felkérésben mind Szinán, mind pedig Haszán használta ugyan a vajdaság kifejezést, de Kassán kívül más városok is szerepeltek.

A két felajánlott terület kiválasztásában Szinán nagyvezírt több szempont vezethette. Az egyik, hogy önálló, politikai-katonai szempontból is elkülönülő tartományt ajánljon fel a potenciális vezetőknek. A cseh királyság egyértelműen eleget tett e feltételnek, hiszen a Habsburg Birodalmon belül is külön országot képezett, jöllehet maga is több tartományból állt (Morvaország, Csehország, a két Lausitz, sziléziai tartományok). Aligha véletlen, hogy éppen a Cseh Királyságot kínálták fel, hiszen maga Rudolf császár is itt, Prágában tartotta székhelyét. A cseh területek vazallussá tétele nyilvánvalóan része volt a Habsburg Birodalom felosztására, bekebelezésére irányuló szináni terveknek. A két létesítendő vazallus tartomány közül ez volt a nagyobb és jelentősebb, valamint magasabb presztízsű, királyi méltósággal együtt járó tartomány. Az ún. kassai vajdaság vélhetően onnan kapta ideiglenes elnevezését, hogy a török is ismerte a Habsburg végvári rendszer keleti tartományát, amelyet felső-magyarországi vagy kassai kerületi és végvidéki főkapitánysággként (oberungarische Grenze und Kreishauptmannschaft) emlegettek.⁶⁶ A minta tehát kétségkívül ez a katonai-közigazgatási egység volt, Kassa székhellyel. A török e politikai-katonai egységeket általában vilájetként értelmezte és fegyveres hódítás esetén a meghódított főkapitánysági székhelyeket vilájetközponttá tette, ahogy azt éppen a tizenöt éves háborúban Győr

⁶³ Veress 1932. 105., 106.

⁶⁴ Veress, Oklevéltár 13–14. (6. sz.)

⁶⁵ „bassa etlichen von dem fürnembsten das Königreichs Behaimb, etlichen es das Gubernament zue Cassau und ander Regiment”, vö. HHStA Hungarica Fasc. 125. fol. 23^v; Jedlicska kivonatában pontatlanul csak az utóbbi szerepel: „němely főúrnak a kassai kormányzóságot helyezi kilátásba”, vö. Jedlicska 485.

⁶⁶ A török elleni védelmi rendszeren belül a kassai főkapitányságra vö. Pálffy Géza: A török elleni védelem szervezetének története a kezdetektől a 18. század elejéig. Történelmi Szemle, 1996/2–3. 198.; Tóth 2000. 102.

(1594–1598) és Kanizsa (1600-tól) esete bizonyítja.⁶⁷ Kassa esetében a vajdaság fogalmát használta mind Szinán, mind pedig Haszán, ami világosan jelzi, hogy itt az erdélyi, havasalföldi és moldvai vazallus tartományok elnevezését vették át. A felajánlott terület egyértelműen nagyobb volt a kassai főkapitányság területénél, hiszen északon Liptót is magában foglalta, nyugaton pedig egészen Nagyszombatig, azaz a nyugati határszélig húzódtott volna. Így egy nyugat felé jelentősen megnagyobbított kassai főkapitánysággal számolt a török, amely tartalmazta volna a Dunától északra levő másik katonai körzetet, a Dunán inneni kerületi és bányavidéki (érsekújvári) végvidéki főkapitányságot is, amelynek élén Pálffy Miklós állt. Így a kassai vajdaság lényegében kiterjedt volna az egész Felvidékre, nem csak annak keleti felére.

A vazallus tartományok kiválasztásának másik lehetséges szempontja, hogy az oszmán hadjáratok szokásos útvonalából kieső, voltaképpen periférikus területeket behódolás esetén török vazallus tartományra szervezzék.⁶⁸ Az oszmán főcsapás a fő szállítási útvonalat jelentő Duna vonalát követve az Észak-Dunántúlon keresztül Bécs felé mutatott, így a Dunától északra eső „kassai vajdaság”, azaz a Felvidék, s még inkább az északnyugatra levő cseh területek valóban távolabb estek a török támadásoktól. A nagyvezír e kieső területeket is szeretete volna az Oszmán Birodalomhoz csatolni, de feltehetően nem akarta megosztani erőit, s ezért e távolabbi, periférikus tartományok esetében a hódítás helyett a hódoltatással próbálkozott. A Királyi Magyarország teljes meghódítását és a Bécs felé való előretörést jelentősen megkönnyítette volna, ha a „Duna melletti erősségek”, azaz az észak-dunántúli várak elfoglalása közben a Felvidék behódolt volna a töröknek.

A „kassai vajdaság” és a cseh királyság kiszemelt vezetőinek kötelességeit is vázolták a pártoltató levelekben. A kiválasztott főúrnak meg kellett győznie a kijelölt tartomány urait, megyéit és városait a töröknek való behódolásról. Haszán beglerbég erről a következőket írta Báthori Istvánnak: „érts egyet ezekben együtt lévő Nagyságos urakkal, vármegyékkel és városokkal.”⁶⁹ Ennek kapcsán megemlíthetjük, hogy a Porta általában hangsúlyt fektetett a kiválasztott vazallus uralkodó belső legitimitására, tehát hogy lehetséges szerint elismerjék, elfogadják őt tartományában.⁷⁰ Úgy tűnik azonban, hogy ezúttal el tudtak volna tekinteni ettől, s szükség esetén megelégedtek volna pusztán a kiszemelt vazallus fejedelem együtműködésével. A temesvári beglerbég jelentős katonai segítséget is ígért Báthorinak, ha „az ország és benne való Nagyságos urak Nagyságoddal egyet nem értenek, és engedetlenek lennének, és Nagyságodat fejedelemül nem vennék.”⁷¹ A török vezetők a jelek szerint elszánta magát arra, hogy erőszakkal is beiktatja kiszemelt jelöltjeit, amennyiben azok elfogadják a nekik szánt hűbéres szerepet. Az eljövendő beiktatási szertartást így vázolta Haszán az ecsedi oligarchának: „Nagyságod be ütetem székedben Kassán”.⁷² Ez felvillanthatja bennünk I. János török hűbéres uralkodóként való beiktatási ceremóniáját, amikor 1529 szeptemberében Budán a szegbánsági trónra ültette a magyar királyt.⁷³ A vazallus uralkodó hatalmi jelvényei közül a zászlóra történik utalás az iratokban. Szinán nagyvezír és Haszán pasa egyaránt említette a következő kitétel a behódolás kapcsán: „ha

⁶⁷ Erre vö. Tóth Sándor László: Vilájetek a hódoltságban. AUSz Tom. CIX. Szeged, 1999. 67–68., 72–73., 78.

⁶⁸ Erre vö. Tóth 1982. 169–170., 173.; Pálffy 2000. 47.; Tóth 2000. 132.

⁶⁹ Veress 1932. 105.

⁷⁰ A fejedelem belső legitimitásának fontosságát hangsúlyozta a Porta Erdéllyel kapcsolatos politikájával kapcsolatban Lele 1991. 128.

⁷¹ Veress 1932. 105.

⁷² Vö. előző jegyzet.

⁷³ Az intronizációra vö. például Tóth 1988. 37.; Rácz Lajos: Főhatalom és kormányzás az Erdélyi Fejedelemségben. Budapest, 1992. (a továbbiakban: Rácz) 69.

az Hatalmas császárnak zászlaját fel veszed.”⁷⁴ A zászló (*szandzsák*) az adott közigazgatási-területi egység jelképe is volt, az erdélyi fejedelmek is kaptak zászlót a szultántól.⁷⁵ A hódoltató levelekben megígérték a magyar főuraknak, hogy „fiurul fiura”, tehát örökletes joggal birtokolják a tartományt. További ígéretként szerepelt mindegyik iratban, hogy a vazallus fejedelem által elfoglalt területet is megtarthatja örökletes joggal. Szinán megfogalmazása szerint „annak felette fegyvereddel és szép szóddal az Német király birodalmából valamit meg hajthatsz magadnak, azt is fiurul fiura meg adom.”⁷⁶ Haszán majdnem ugyanazeket a szavakat használva írta Báthori Istvánnak: „fegyvereddel és szép szóddal, valamit az Német birodalomtól meg hajthatsz és el vehetsz, azt is Nagyságodnak firul fira meg szerzem.”⁷⁷ Ebben az ígéretben közvetve benne rejtett a török vazallus fejedelem kötelessége is, a Habsburg Birodalom ellen kellett harcolnia a Porta oldalán. A hűbéres uralkodónak adót is kellett fizetnie. Erről Haszán temesvári beglerbég tett említést, amikor azt írta Báthori Istvánnak, hogy „Nagyságod rendeljen az hatalmas császárnak esztendőriül esztendőre ez meg nevezett országnak jövedelméből husz ezer tallért.”⁷⁸ Bár az adófizetés nem szerepel sem Szinán Nádasdyhoz intézett augusztusi, sem pedig Haszán Dobóhoz küldött szeptemberi levelében, bizonyosnak vehetjük, hogy a „szináni ajánlat” elfogadása és főként megvalósulása esetén adót kellett volna fizetni mind a kassai vajdaság, mind pedig a cseh királyság uralkodójának. Az adófizetés kapcsán azt kell hangsúlyozni, hogy ez nem annyira kincstári-pénzügyi szempontból volt fontos a Portának, sokkal inkább azért, mert a vazallitás elismerését jelentette.⁷⁹

A fentiek alapján a „szináni ajánlat” lényege, hogy Erdélyhez hasonló státusú, adófizető és politikáját a Portához igazító vazallus államokat létesítsen az oszmán hadjáratok útvonalából kieső Felvidéken, illetve a Habsburg Birodalom északi részében, Csehországban. A kassai vajdaság és a cseh királyság élére önként behódoló magyar főurakat keresett a nagyvezír, illetve megbízásából a temesvári pasa. A török vezetők János király és az erdélyi fejedelmek példájával, továbbá a fegyveres hódítás és pusztítás fenyegetésével, valamint ígéretekkel próbálták megnyerni a tekintélyes dunántúli és felvidéki nagyurak egy részét. Szinán pasának lényegében mindegy volt, hogy melyik magyar főúr tartomány élére kerül, ezért egy-egy területet több személynek is felajánlottak. Érdekes és aligha véletlen, hogy a hódoltató levelekben mind Szinán nagyvezír, mind pedig Haszán pasa nemcsak levele címzettjének ajánlott fel egy tartományt, hanem arra kérte a kiszemelt jelöltet, hogy egy másik, megnevezett főurat is győzzön meg a török szövetség előnyeiről, s az ő tartományát is megemlítették. Míg az valószínűsíthető, hogy csak e két vazallus állam létesítésére gondolt a nagyvezír, feltehetően nagyobb lehetett az ajánlattal megkeresett magyar előkelők köre. Ennek teljes felderítése a további kutatás feladata lehet.

Végezetül a „szináni ajánlat” realitását kell elemeznünk a célkitűzések és a megvalósulás szempontjából. A nagyvezír azért tette meg ajánlatát, hogy kisebb ellenállásba ütközve hódítsa meg a Királyi Magyarországot, illetve esetleg Bécset is. A „Duna-melletti erősségeket”, azaz észak-dunántúli várakat bizonyosan el akarta foglalni, míg az északabbra eső te-

⁷⁴ Vö. OSZKK Litterae Turcicae, Fol. Hung. 934. 21^v; Veress 1932. 105.

⁷⁵ Vö. a zászlóra Rác 77–78.

⁷⁶ OSZKK Litterae Turcicae, Fol. Hung. 934. 21^v

⁷⁷ Veress 1932. 105.

⁷⁸ Vö. előző jegyzet; a szöveg latin fordításában „viginti mille florenorum”, azaz 20 ezer Ft szerepel, vö. HHStA Hungarica Fasc. 124. fol. 52^r; a német szövegben is így fordul elő „20000 Fl.”, azaz itt is 20 ezer Ft-tól van szó, vö. uo. fol. 53^r. – Kérdés, hogy itt ezüsttallérról vagy aranyforintról van-e szó, mert az előbbi esetben a kassai vajdaság adója kisebb lett volna az Erdélyi Fejedelemségénél, utóbbi esetben pedig nagyobb.

⁷⁹ Lásd erre például Sugar, P. F.: *Southeastern Europe under Ottoman Rule 1354–1804*. Seattle – London, 1977. 70.; Tóth 1982. 163.; Tóth 2000. 66–68.

rületeket szerette volna behódolás útján megszerezni. Szinán ajánlata ugyanakkor nem pusztán ellenfelei megzavarására, megosztására irányuló ígéretet, „propagandát” jelentett, hanem a Porta valóban tervbe vehette új, vazallus államok létesítését az Oszmán Birodalom északi határvidékein, amelyek az Erdélyi Fejedelemség mintájára és északnyugati szomszédaiként jöttek volna létre. Jóllehet 1593-ban egyetlen magyar arisztokrata sem fogadta el a nagyvezír ajánlatát, a kudarc ellenére sem nevezhetjük irreálisnak a portai tervet. A „szináni ajánlat” súlyát jelzi az, hogy széles körben számoltak vele, tudtak róla. Rákóczi Zsigmond egyaránt tudósította Pálffy Miklóst a temesvári pasa hódoltató leveleiről és a török szándékairól a császári székhely megszerzését illetően.⁸⁰ Hódoltatás és hódítás tehát valóban egymás mellett szerepelt a török haditervekben.

A magyar főurak arra használták fel a nagyvezír ajánlatát, hogy zsarolják vele Rudolf császárt. Baranyai Decsi János beszámolt arról, hogy 1593 telén Pálffy Miklós, Nadasdy Ferenc és a győri püspök azzal kereste fel az uralkodót, hogy ha az nem segít a megtámadott Magyarországon – azaz elvonja kezét tőlük, ahogy azt a Porta követelte a béke fejében – behódolnak a töröknek.⁸¹ A „zsarolási akció” mögött Szinán ténylegesen megtett ajánlata állt, amelyről nyilván az udvar is tudott, hiszen a Báthori Istvánnak és Dobó Ferencnek írt magyar nyelvű hódoltató levelet lefordították latinra és németre is. Rudolf császár segítséget ígért a magyaroknak. Magyar királyként nem volt hajlandó elfogadni Szinán nagyvezír feltételét a Magyarországról való lemondásra, így az 1593-ban kitört háború folytatódott egészen 1606-ig. Rövid távon tehát mind a Habsburg-udvar, mind pedig a megkeresett magyar főurak elutasították a szináni ajánlatot. Sőt 1594–1595-ben az oszmán vazallus államok (Erdély, Havasalföld és Moldva) is felkeltek az Oszmán Birodalom ellen, és Báthori Zsigmond erdélyi fejedelem irányításával szövetkeztek Rudolf császár- királlyal. Hosszabb távon, a tizenöt éves háború vége felé realizálódott a „szináni ajánlat”, amikor 1604 őszén kitört a Bocskai-felkelés. Ekkor, rövid időre (1604–1606) a török szövetségés-vazallus Bocskai István felvidéki, Kassa központú fejedelemsége révén voltaképpen megvalósult a még 1596 áprilisában elhunyt nagyvezír egyik megálmodott terve, a „kassai vajdaság”.⁸² A bécsi és zsitvatoroki béke nyomán 1606 végére visszaállt az eredeti állapot. Másfél évtizeddel később, Bethlen Gábor kérészetű magyar királysága (1620–1621) ugyancsak a Felvidékhez kapcsolódott, s szintén a „kassai vajdaság” egyfajta utódának is tekinthető. Utalnunk kell arra is, hogy ugyanekkor a Porta nemcsak támogatta Bethlen magyar királyságát, hanem Pfalzi Frigyes cseh királynak is vazallusi státust kínált fel.⁸³ Az 1663–64-es háború kezdetén Köprülü Ahmed nagyvezír Apafi Mihály erdélyi fejedelemre akarta bízni a Felvidéket, ha az behódol. A „Köprülü-terv” a szináni ajánlathoz hasonlóan kudarcot vallott.⁸⁴ Végül Thököly Imre felvidéki, Kassa központú vazallus fejedelemségét (1682–1685) kell megemlíteni, amelyet a török „Orta Madzsar” néven ismert.⁸⁵ Ez a Felvidék keleti részét, 13 vármegyét foglalta magában, s a „szináni ajánlat” kései, rövid ideig fennálló megvalósulásának tekinthetjük.

A fenti példák is mutatják, hogy legalábbis egy felvidéki török vazallus állam létesítése nem volt teljesen irreális elképzelés, még ha a Habsburg és az Oszmán Birodalom közötti kiegyenlítetté váló erőviszonyok miatt tartós fennmaradására kevés esély volt. Ugyanakkor egy vazallus cseh királyság létesítése már meghaladta a Porta katonai és politikai lehetősé-

⁸⁰ Vö. HHStA Hungarica Fasc. 125. fol. 23^v; Jedlicska 485.

⁸¹ Baranyai Decsi 111–112.

⁸² Bocskai magyar fejedelemségére, mint a szináni ajánlat realizálására lásd Tóth 2000. 430.

⁸³ Vö. R. Várkonyi 78.

⁸⁴ A Köprülü-tervre lásd R. Várkonyi 108–110.; lásd még R. Várkonyi. In: Erdély története három kötetben, II. (1606–1830) Szerkesztette: Makkai László – Szász Zoltán. Budapest, 1988. 796–799.

⁸⁵ Lásd erre például R. Várkonyi 132–134.

geit, így azt irreálisabb tervnek minősíthetjük. Egészében véve a „szináni ajánlat” a szulejmáni politika és „ajánlat” egyfajta folytatásaként értékelhető. Szinán nagyvezír a további expanziót, Magyarország teljes meghódítását célzó terveiben nemcsak a fegyveres hódításnak, hanem a hódolásnak is fontos szerepet juttatott. Annexió és vazallitás továbbra is egyformán fontos, egymást inkább feltételező, mint kizáró módszerekként szerepeltek a Porta eszköztárában.

SÁNDOR LÁSZLÓ TÓTH

The „Offer of Sinan”

(The idea of establishing vassal states in 1593)

The study discusses the plans of the Porte at the beginning of the so-called Fifteen Years' War (1593–1606), focusing on the ideas of Grand Vizir Sinan, the decisive figure of the Ottoman court. The aim of Sinan Pasha was to get the whole Royal (Habsburg) Hungary and to invade Vienna, Prague (the centres of the Habsburg Empire) and possibly Rome (the seat of the pope). These cities were considered „kizil elma” (red or gold apples) by the Ottomans, i. e. the main targets of their expansion. In the case of Hungary Sinan wanted to occupy the key forts near the Danube and to annex these Transdanubian parts to the Ottoman Empire. For the territories he did not want to attack he reserved the vassal status. These territories were north of the main routes of the Ottoman line of attack towards Vienna. These regions included the Hungarian Highlands (nowadays: Slovakia) and the Czech (Bohemian) Kingdom. Sinan renewed the policy of Sultan Süleyman and in the summer and autumn of 1593 these territories were offered to certain Hungarian lords (Ferenc Nádasdy, István Báthori, Ferenc Dobó), if they accepted the overlordship of the sultan and payed tribute. One of the planned vassal state was called the principality (voivodate) of Kassa and the other was the Czech Kingdom. It did not matter for the Ottomans, which of the Hungarian lords would rule one or the other vassal state. Grand Vizir Sinan and Hasan Pasha (beylerbey of Temesvar) sent letters to these lords and with threats, promises wanted to persuade them to accept the offer, but they failed. However, the „offer of Sinan” proves that for the Ottomans both the establishment of vassal states and direct annexation were equally important.